

BAZI FİLOZOFLARIN DÜŞÜNCESİNDE DEVLET KAVRAMI

Concept of Government in Thought of Some Philosophers

Dr. Cengiz ÇUHADAR

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi

e-posta: ccuhadar@Yahoo.com

Özet: İlk toplumlarda siyasi teşkilatların kurulmadığı ve toplum ile devletin birbirine karşışmış olduğu görülmektedir. Siyasi kurumların oluştuğu devlet şekilleri daha sonraları ortaya çıkmıştır. Devlet; idari, hukuki ve siyasi kurumların meydana getirdiği bir siyasi bütünden oluştuğu gibi aynı zamanda yasama, yürütme ve yargı gibi kuvvetlerin anlamlı bir bütün haline gelmesi demektir. Bu makalede hem devlet kelimesine verilen anlamlar hem de filozofların devlet kavramına yaklaşımlarına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Felsefe, Filozoflar, Platon, Aristoteles, Cicero, Augustinus, J. Bodin, Machiavelli, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Hegel, Marks

Abstract: It seems that the political organization was not set up in the primitive communities and that the community and state were intermixed there. The forms of state formed by the political institutions came into being in a later period. The state has not consisted of only a political entirety of legal and political institutions, but also it refers to the meaningful wholeness of powers such as legislative, executive and juridical. In this paper, both the meanings used for the word of state and the meanings ascribes to it by the philosophers will be dealt with

Key Words: Government, Philosophy, Philosophers, Platon, Aristoteles, Cicero, Augustinus, Bodin, Machiavelli, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Hegel, Marx

Siyaset felsefesi yapan düşünürler ve sosyal bilimciler yüzyıllardan beri "devlet nedir?" sorusunun cevabını aramışlar ancak şimdiye kadar tek bir cevap üzerinde anlaşmaya varamamışlardır. Bunun farklı nedenleri olmakla birlikte en önemli olanı devletin mahiyeti hakkındaki temel anlayış farklarından kaynaklanmaktadır.¹ Her insan topluluğu gibi, devlet de toplumun içinde doğmakta ve yaşamaktadır. Devlet de köklerini "aile, din, şirket, sendika, okul ve dernek gibi aynı toprağa salmış ve oradan beslenmektedir."² Tarihin ilk dönemlerinde ilkel toplumlarda henüz siyasi teşkilatların kurulmadığı ve toplum ile devletin birbirine karışmış olarak yaşamına devam ettiği görülmektedir. Kabilelerden başlayarak millete kadar varan her insan grubu aynı zamanda bir toplumdur. Fakat her toplum bir devlet değildir. Çünkü devlet, idari, hukuki ve siyasi kurumların meydana getirdiği bir siyasi bütünden oluşmaktadır. Devlet aynı zamanda, yasama, yürütme ve yargı gibi kuvvetlerin anlamlı bir bütün haline gelmesi demektir.³

Bugünkü anlamı ve unsurlarıyla devletin, ancak on beşinci ve on altıncı yüzyıllar içinde ortaya çıktığı görülmektedir. Gerçekten devlet denince belli sınırlar içinde yerleşmiş bir insan topluluğu, istikrarlı bir siyasal örgüt ve kurumsallaşmış bir iktidar anlıyorsak, bu nitelikleri kapsayan kuruluşları görebilmek için çok eski tarihlere gidilememektedir. Devlet kelimesinin Batı dillerindeki karşılığının (*status, stato, etat, state*) kullanılmaya başlaması da on altıncı yüzyıla rastlar. Ondan önce '*polis, civitas, respublica, regnum*' gibi terimler kullanılmıştır.⁴

Devlet kavramının tanımlarından biri şu şekilde yapılmaktadır: "Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, bağımsız bir hükümete sahip olan toplum temsilcisidir. O, toplumu idare eder; iç ve dış tehlikelere karşı güvenliği sağlar, hukuki niteliği ilgili kanunlar koyar, onları uygular, yasaklar ve emirler çıkarır. Böylelikle sosyal düzeni sağlar. Öteki devletlere karşı toplumu temsil eder. Devlet, egemen ve etkili bir iktidar demektir. Ama aynı zamanda meşru bir iktidardır. Kurumlara dayanan ve müesseseseleşen iktidar hukuk iktidarındır."⁵ Bu nedenle devlet bütün siyasal kurumların en büyüğü sayılmaktadır. Devlet felsefesi ise; "devletin ve toplumsal yaşamın özü, doğuşu, anlamı, temel ilkeleri ve temel biçimleri üzerine geliştirilen felsefe öğretileri⁶ şeklinde açıklanmaktadır.

Günümüzde devlet denince göze çarpan ilk olgu büyük bir olasılıkla kamu hizmetleri olmakta; yani devlet esas olarak toplumda bir çok hizmeti

¹ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Sevinç Matb., İkinci Baskı, Ankara., 1978, s. 15-16.

² Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev:Tuncer Karamustafaoğlu, Sevinç Matb., Ankara, 1973, s. 65.

³ Metin İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 2004, s. 5.

⁴ Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, s. 20-21.

⁵ S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6.Baskı, Ankara, 1996, s. 84.

⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay. 3. Baskı, Ankara, 1984, s. 40.

yerine (güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme vb. gibi) getiren bir kurum olarak düşünülmektedir. Ancak, bir takım hizmetleri yerine getirmesi, devlet kurumunun ayırt edici niteliği olarak düşünülmemesini sağlamamaktadır. Devletin ayırt edici özelliği, egemenliği kullanan kurum olmasından kaynaklanmaktadır.⁷

Devletin kurumsal yapısını öne çıkaran bir tanımda ise devlet kolektif siyasi kararların uygulanmasıyla görevli bütün kamu kurumlarını, bakanları, yargıçları, bürokratları, asker rütbelileri ve polisleri bünyesinde toplayan organ olarak tanımlanmaktadır.⁸ Devlet yalnızca toplumsal ve kuramsal yahut nesnel değerler bakımından değil, aynı zamanda insanın kendi tabiatı bakımından da en üstün birliktir. İnsan yalnızca devlette kişiliğinin tümünü gerçekleştirir, bilhassa da kendinin en yüce kısmını. Özellikle ahlâkî tabiatı, onu hususiyle insan yapan niteliği ise devlette tamamlanmaktadır.⁹ İnsanların oluşturduğu bu sistem, koymuş olduğu kurullarla insanların daha iyi, mutlu ve düzenli yaşamasını sağlamaktadır. Yani insan için devletin koyduğu kurullar onun toplum içinde kendini gerçekleştirmesini sağlamaktadır. İnsanın diğer insanlar için kendisini sınırlandırması, sınırsız özgürlüğünden vazgeçmesi gayret gerektirecektir. Böylelikle toplum huzuru ve insan mutluluğu ortaya çıkacaktır.

Diğer bir tanımda ise devlet muayyen bir toprak üzerinde, muayyen bir birliğe mazhar, ferdi arzulara üstün ve herkes tarafından riayet olunan bir iktidara ve bir hukuki nizama malik olan, içtimai, siyasi ve hukuki bir teşekkül¹⁰ olarak izah edilmektedir. En genel tanımıyla devlet bir siyasal iktidar biçimi olarak tanımlanmaktadır. Devlet bir kurumsallaşmış bir iktidardır; etkin bir iktidardır; meşru bir iktidardır, hukuk iktidardır; aynı zamanda tüzel bir kişidir; belli bir toprakla sınırlı bir örgüttür. Yani devlet, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar; kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir sosyal örgütlenme biçimi; en yüksek düzeyde ve değerleri kapsayan bir egemenliğe bağlı, sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden ve belli bir toprakla sınırlı bir örgüt, etkin bir siyasal iktidardır.¹¹ Bu tanımlara göre devlet ne sadece ülke, ne insan topluluğu, ne iktidar, ne siyasal ve hukuki düzen, ne de bunların bir toplamı veya sentezidir. Devlet bunların dışında ve ötesinde, gözle görülemeyen, elle tutulamayan bu kavramların hepsini içinde barındıran soyut bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Buna göre devletin içinde teşkilatların oluşması yeterli olmamakta, bu oluşumları idare edecek, yönlendirecek bir yönetim kurumunun da oluşması gerekmektedir.

⁷ Gencay Şaylan, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Sevinç Matb., Ankara, 1981, s. 7.

⁸ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitapevi., 4. Baskı, Ankara, 2004, s. 7.

⁹ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev: İsmet Özel, 2. Baskı, Şule Yay., İstanbul., 2001, s. 340.

¹⁰ Recai G., Okandan, *Devletin Menşei*, Kenan Matb., İstanbul, 1945, s. 7.

¹¹ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yay., 9. Baskı, İstanbul, 2005, s. 337.

Devleti diğer kurumlardan ayıran özellikler ise şu şekilde ifade edilmektedir: “Devlet, amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan; belli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan her şey üzerinde nihai meşru kontrole (otorite) sahip, siyasal bir örgütle (hükümet) donanmış sosyal bir organizasyondur. Devleti ona benzer kuruluşlardan ayıran, egemen ve bağımsız olma niteliğidir.”¹² Bu açıklamalarda görülmektedir ki devleti oluşturan asıl unsur teşkilatlarının oluşması ve işlermesidir. Bu nedenle yasama, yürütme ve yargı gibi teşkilatların oluşmadığı, her şeyin kabile liderleri veya o yörenin ileri gelenlerine yönetildiği dönemlere devlet değil ilkel toplum veya yönetim adı verilmektedir.

Devletin tanımları üzerinde yapılan bu açıklamalardan sonra bazı filozofların devlet hakkındaki düşüncelerinden örnekler vermek tarihsel gelişimi anlamak açısından faydalı olacaktır. İnsanın psikolojik özelliklerinden yola çıkarak kapsamlı bir siyasal sistem kurma geleneği Platon’la (M.Ö. 427-347) başlamaktadır. Platon’a göre insanların üç ayrı yanı vardır ve bunların her birine özgü üç ayrı zevk, üç ayrı istek, üç ayrı buyruk bulunmaktadır. Onun için başlıca üç çeşit insan vardır: Bilgi sever, ünsever ve para sever.¹³ Platon devletini bu üç insan doğası üzerine kurmaya çalışmakta ve devletin, bu doğalara uygun toplumsal düzen kurmasının gerektiğini savunmaktadır.

Ona göre toplumu oluşturan şey insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarına ihtiyaç duymasıdır. Yoksa toplumun kurulmasının başka sebebi yoktur. Bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece bir çok eksikler birçok insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni yani devlet denir.¹⁴ Platon, toplumu oluşturan gereksinimlerin en başında insanın varlığını, yaşamını sağlayan yiyecek ihtiyacını kabul etmekte, ikincisini barınacak yer, üçüncüsünü de giyecek vs. şeyleri saymakta, bütün bu ihtiyaçları karşılamak içinde toplumun en az dört beş kişiden oluşacağını belirtmektedir.¹⁵ Düşünürümüz, oluşturduğu toplumun içinde farklı görev dağılımlarına daha başka örnekler de vererek insanların bir arada yaşamalarının gerekliliğini açıklamaya çalışmakta ve devleti, insanın zorunlu olan ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturduğu toplum olarak ifade etmektedir.

Devletin kurulmasının amacını bütün toplumun mutluluğunun sağlanması olarak gören Platon, “biz devletimizi, bütün topluma birden

¹² Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, Dördüncü Baskı, Ankara, 1976, s. 166.

¹³ Platon, *Devlet*, Çev: Sabahattin Eyupoğlu-M. Ali Cimcoz, T. İş Bankası Yay., İstanbul, 1999, s. 244-245.

¹⁴ A.g.e., s. 56.

¹⁵ A.g.e., s. 56-57.

mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil"¹⁶ diyerek bunu açıkça vurgulamaktadır. Ona göre "kötü denen şeyler, adaletsizler için iyidir, adaletliler içinse kötüdür; iyi denenler de iyiler için gerçekten iyi, kötüler için kötüdür.(...) Ülkede biri çıkıp, kötü oldukları halde hoş bir yaşam süren bir takım insanların bulunduğunu ya da yararlı ve kazançlı şeylerle adaletli şeylerin başka başka şeyler olduğunu söylerse, ona hemen hemen en büyük cezayı verirdim."¹⁷ Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki Platon için devletin görevi bütün toplumun düzenini, mutluluğunu ve adaleti sağlamaktır.

Platon kuracağı devlette yönetenler ve yönetilenler sorusuna da cevap aramaktadır. Ona göre yönetenler yaşlılar, yönetilenler de gençler olması gerekir. Yaşlılar arasından da en iyilerini seçeceğiz tabii. Yönetenler, koruyucular devleti kurmasını en iyi bilenler arasından seçilmelidir. Bunlar akıllı, değerli, toplumla ilgili insanlar olmalıdır. Bu seçilecek insanlar ömürleri boyunca yalnız toplumun yararına işler görmüş, zararına olan şeylerden de kaçınmış olmalıdır.¹⁸ Buna göre Platon'un devletinde yöneticiler bilgin, halkı için en iyiyi düşünen, kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarına tercih eden erdemli kişi olmalıdır. Ancak böyle bir kişi yönetici olduğunda en iyi devlet yönetimi oluşacaktır.

Platon, bir insanda en büyük güç olan aklın, ölçülülükle birleştiği zaman, en iyi devlet düzeni ve en iyi yasaların oluşumunun gerçekleşeceğini belirtmektedir.¹⁹ Ona göre bir devlette yasa güçsüzse ve çiğneniyorsa, yıkılış çok yakındır; ama yasa yöneticilerin üstüneyse ve yöneticiler onun kölesi ise, devlet kurtulur ve tanrıların kentlere verdiği bütün nimetlere kavuşur.²⁰ Platon için her şeyin ölçüsü, 'insan' değil, daha çok Tanrı'dır. Öyleyse onunla dost olacak kişinin, olabildiğince ona benzemesi zorunludur, ve bu temellendirmeye göre içimizden ölçülü olanı, kendine benzediği için Tanrı sever, ölçülü olmayan ise Tanrı'ya benzemez, ona düşmandır ve adaletsizdir.²¹ Bu açıklamalarda göstermektedir ki Platon en iyi devlet şeklinin elde edilmesi için herkese göre değişen ölçü yerine değişmeyen her şeyin üstünde olan bir ilkenin olması gerektiğini, bunun yanında insanların akıllı ve ölçülü olarak yasaları üstün tutması gerektiğini savunmaktadır.

Geleneksel görüşten ayrılmayan Aristoteles'in (M.Ö. 384-322), Platon'un insanların yaptığı işler arasında kurduğu hiyerarşiyi neredeyse olduğu gibi koruduğu görülmektedir.²² Aristoteles'e göre siyaset, en önemli olan ve en başta gelen bilim olarak görülmektedir. Çünkü kentler için hangi bilimlerin gerekli olduğunu, hangilerini, kimlerin ne kadar öğrenmesi

¹⁶ Platon, *Devlet*, s. 99.

¹⁷ Platon, *Yasalar I*, Çev: Candan Şentuna-Saffet Babür, Ara Yay., 1988, s. 72-73.

¹⁸ Platon, *Devlet*, s. 94.

¹⁹ Platon, *Yasalar I*, s. 160.

²⁰ A.g.e., s. 166.

²¹ A.g.e., s. 168.

²² Halil Turan, "Tekhne, Bilim, Felsefe ve Siyaset", *Felsefe Dünyası*, Sayı:18, Türk Felsefe Der. Yay., Ankara, 1995, s. 67.

gerektiğini belirleyen odur. Askerlik, ekonomi, retorik gibi en değer verilen olanakların onun altında yer almaktadır.²³

Aristoteles devletin kuruluş amacını şöyle izah etmektedir²⁴: “Kendi gözlemlerimiz bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. ‘İyi’ diyorum, çünkü gerçekten bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi’yi amaç edinecektir. Bu bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal denir.”

Aristoteles sırasıyla aile, köy, şehir ya da devlet gibi birliklerin oluşumuyla toplum ve devletin meydana geldiğini ifade etmektedir. Ona göre doğa yasası gereğince kurulan ve günbegün sürüp giden bu birlik ailedir. Bundan sonraki aşama köydür: Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok evler birleşince köy meydana gelir. Bu ilk birlik genel olarak, oğulların ve torunların evlerinin eklenmesiyle, doğal bir süreç sonucunda oluşur. Bu yoldan kurulmuş olunca, yönetimi de ister istemez krallık oluyordu; günümüzdeki bazı uluslar gibi, şehir-devletleri de başlangıçta krallıkla yönetilmekteydi. Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir. Bununla hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır. Kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir. Bundan dolayı içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir.²⁵ Bu açıklamalarda da görülmektedir ki Aristoteles’in toplumun ve devletin oluşumu için ilk hareket noktası ailedir. Çünkü aile ona göre doğa yasası uyarınca kurulan sosyal birliklerin en eskisidir. Daha sonraki aşama ise köydür. Bu birlikler birleşerek ve gelişerek günümüzdeki modern devlet şekillerini oluşturmuştur

Aristoteles, bütünü parçadan daha önce gelmesi gerektiği görüşünden hareketle şehir ya da devletin, aileden de, herhangi bir bireyden de önceliği olduğunu ifade etmektedir. Ona göre devletin “hem doğal hem de bireyden önce olduğu apaçıktır. Çünkü bir birey nasıl bir parçası ayrıldığı zaman tümüyle kendine yeterli olmazsa, o da tıpkı öteki parçaları gibi bütünle aynı ilişki içindedir.(...) Bu nedenle tüm insanlar arasında onları bu ortaklığa sürükleyen doğal bir içgüdü vardır. İnsan nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisiyse, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur.”²⁶ Aristoteles’e göre devlet, yalnızca, aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alıkoyan, mal ve hizmetlerinin değiş tokuşunu sağlayan bir topluluk diye tanımlanamaz. Besbelli, bir devlet olacaksa bütün bunlar olmalıdır. Bununla birlikte devlet herkesin, aileleri ve akrabaları içinde iyi

²³ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, Çev: saffet Babür, Kebikeç Yay., Ankara, 2005, s. 20.

²⁴ Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1993, s. 7.

²⁵ A.g.e., s. 8-9.

²⁶ A.g.e., s. 10.

yaşamaları, yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilmek içindir.²⁷

Marcus Tullius Cicero (M.Ö.106-43) ise devleti “halktan başka bir şey değil; halk deyince, herhangi bir şekilde bir araya toplanmış olan rastgele bir insan yığını değil, ortak bir fayda gayesiyle mutabakat halinde bulunan hukuki bağlarla birleşmiş insanların kalabalığını kastediyorum. Birleşmelerinin birinci sebebi sadece zaaf duygusu değil, aksine insanda kökleri bulunan bir içtimailik sevk-i tabiidir; çünkü insan cinsinin kaderi, münferit yaşayıp dolaşmak değil, aksine bütün beşeri nimetlerin bolluğuna rağmen diğer hemcinslerinin topluluğundan ayrılmamaktır. Bu suretle, ilk bakışta dağınık ve göçebe şekilde yaşayan bir kalabalığın birleşmesi sayesinde devlet meydana gelmiştir.”²⁸ şeklinde açıklamaktadır. Ona göre kamu devleti halkın işidir; halk da herhangi bir biçimde bir araya gelmiş her insan topluluğu değil, karşılıklı faydalardan yararlanmak isteği ve yasalarla haklar üstüne ortak bir anlaşmayla birleşmiş, hayli büyük bir sayıdaki insanların bir araya gelmeleridir. Bu bir araya gelişin kaynak nedeni, zayıflık olmaktan çok, insan için doğal olan bir çeşit toplumsallık içgüdüdür. Çünkü insan türü tek başına yaşamaz.²⁹

Cicero için devlet tabii bir vaktadır; tabiatın bir eseri mahsulüdür. Tabiat, insanlara, kendi hemcinslerini sevmeyi, onlara yaklaşmayı, birbirlerine iyilik yapmalarını emretmektedir. İnsanların münferit ve münzevi bir hayat için yaratıldıklarından bahsedilemez. İnsanlar için serseri bir hayat bahis mevzuu olamaz. İnsan tabiatı icabı, ancak kendi hemcinsleriyle toplu bir halde yaşayabilir. Bu topluluğun gruplaşmanın vücuda gelmesinde amil olan ilk sebep, insanın yalnız başına yaşayabilecek bir mahluk olmamasıdır. Netice itibariyle insan cemiyetlerinin ilk merhalesi olan ailenin bu tarzda genişlemesi ve büyümesiyle inkişaf ve genişlemiş ye devlet de vücuda gelmiş olmaktadır.³⁰ Onun için devlet üyeliği bütün vatandaşların ortak bir niteliği olan, kararlara dayanan bir heyettir, varlığının amacı vatandaşlarına karşılıklı yardımlaşmanın ve adil bir yönetimin yararlarını sağlamaktır.³¹

Ortaçağda ise Augustinus (354-430) Hıristiyanlık dinini yeniden yorumlamaya çalışmış “biri başlangıçtan beri tamamlanmış bir şekille, öteki ise şekilden yoksun olarak yaratılan bu iki şey, gök, göklerin göğü demek istiyorum; ve yer, bundan da boş ve şekilsiz yer”³² sözleriyle biri yeryüzü diğeri de gökyüzü olmak üzere iki düzenin var olduğunu ileri sürmüştür. O,

²⁷ A.g.e., s. 84-85

²⁸ Cicero, *Devlet Hakkında*, Çev: Nermin Abadan, *Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları*, Derl: Yavuz Abadan, Ajans-Türk Matb., 1959, Ankara, s. 94-95.

²⁹ Cicero, *Devlet I*, Çev: Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I, Seçilmiş Yazılar*, Edit: Mete Tunçay, Sevinç Matb. Ankara, 1969, s. 163.

³⁰ Okandan, a.g.e., s. 20.

³¹ George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, Çev: Harun Rızatepe, Sevinç Matb., Ankara, 1969, s. 160-161.

³² Augustinus, *İtiraflar*, Çev: Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s.303-304.

'Göklerin göğü Tanrıya aittir' ifadesini şu şekilde açıklamaktadır: "İçinde oturduğun bu canlı barınaktan başka bir şey bulamıyorum; bu arı akıl, göğümüzün üstündeki gök tabakalarında bulunan senin kentinin vatandaşları durumundaki bu kutsal akıllı yaratıklarla bir huzur bağıyla gönülden bağlı olarak senin mutluluklarını başka bir nesneye bakışlarını çevirmeden seyrediyor."³³ Augustinus için insan, doğasının iki bölümlü -beden ve dünya, ruh ve öbür dünya- olmasından ötürü, iki devletin yurttaşdır: bir yer devletinin, bir de gök devletinin. İnsan, doğasındaki bölümlerin hangisine uygun hareket ederse, ona karşılık olan devletin yurttaşdır.³⁴

Ona göre Tanrı'nın dünyaya yabancı, maddi evrene yabancı evi senin ebediliğine katılan ve ebediyen lekesiz olarak kalan tinsel bir evdir.³⁵ O, yeryüzü devleti ile Tanrı devletini birbirinden ayırırken, bu iki devletin birbirlerinin tam karşıtı olduklarını ve birbirlerini dışladıklarını da belirtmektedir. Buna karşılık yeryüzünde varolan hiçbir toplumda bu iki devletin saf haline rastlanmayacağını, varolan her toplumda bu iki devletin birbirinin içine geçmiş olduğunu da ifade etmektedir.³⁶ Augustinus dünyanın bozulmuşluğunu 'bu gökkubbenin üstünde başka suların varlığına da inanıyorum. Dünyadaki bozulmalardan uzak ölümsüz sular'³⁷ sözleriyle açıklamaktadır.

Augustinus "akıllı yaratıklarını ne kadar yüce ve soylu olarak yarattığını ve huzuru ve mutluluğu senin dışında bulamayacaklarını gösteriyorsun, bu da onların kendi kendilerine yetemeyeceğini gösterir. Tanrım bizim karanlıklarımızı aydınlığa çeviren sensin"³⁸ diyerek Tanrının isteği dışında insanın hiçbir yapamayacağını ifade etmektedir. Zabunoğlu'na göre Augustinus'un düşüncesinde dünyevi devletin varlığının gerekli bir unsuru olan iktidarın, hiçbir surette bir tahakküm vasıtası olarak kullanılmasına tahammülü yoktur; bilakis iktidarı kullananlar için, kudretlerini fertlerin himayesi, onlara doğru yolun gösterilmesi, fertlerin refah ve saadetinin temini için kullanmak gibi mükellefiyetler bahse konudur. İktidarın kullanılması, ancak kolektivitenin menfaatine olduğu ve bunu sağlamak gayesine tevcih edildiği zaman meşru olabilir."³⁹

Augustinus sonrası ortaçağ felsefesini oluşturan başka filozoflarda bulunmaktadır. Bu düşünürlerin devlet anlayışları da Hıristiyanlık anlayışı etrafında şekillenmiştir. Bunların en meşhurlarından biri Aquino'lu Thomas'tır (1225-1274). Thomas'ın devlet felsefesi, Aristoteles ve

³³ A.g.e., s. 301-302.

³⁴ Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1, Seçilmiş Yazılar*, Sevinç Matb., Ankara, 1969, s. 210.

³⁵ Augustinus, a.g.e., s. 305.

³⁶ Mehmet Ağaoğulları-Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitapevi, Ankara, 1991, s. 133.

³⁷ Augustinus a.g.e., s. 338.

³⁸ A.g.e., s. 332.

³⁹ Yahya Kazım Zabunoğlu, *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, Ajans-Türk Matb., Ankara, 1963, s. 37.

Augustinus'un düşüncelerinden oluşan bir karmadır. Thomas'da insanın sosyal bir varlık olduğunu, yapısı gereği kendi cinsleri ile birlikte yaşamak zorunda olduğunu, dünya devletinin kutsal devletin bir kopyası olması gerektiğini ve kilisenin devletten üstün olması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Şaylan, Thomas'ın yeryüzü devletinde egemen olan iktidarın aslında Tanrı'dan geldiğini vurgulamış ve iktidarların tanrının gösterdiği kurallara uygun olarak çalışmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Onun en önemli katkılarından birinin de adalete ve din kurallarına uygun olarak işleyecek devletin mümkün olduğu kadar geniş bir alanda kurulması ve krallığın güçlü olması gerektiğine işaret etmesidir. Böylece merkezi krallık düşüncesi 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunun yanında somut iktidarı kullanan kralı tanrının atamadığını; kralın ya da iktidarı kullananın halk aracılığıyla atandığını belirterek siyasal iktidar olgusunu laikleştirmeye başlamaktadır.⁴¹

Devlet anlayışında farklı yaklaşımda bulunan Nicolo Machiavelli'nin (1469-1527) siyasal düşünce tarihine getirdiği yenilik ise, tek kelimeyle, gerçekçiliktir. O, siyaseti din ve ahlâktan açık bir biçimde ayrı tutmuş, skolastik görüşlerden soyutlamış ve ahlâktan tümüyle ayrı bir siyasal düşünce geliştirirken, ahlâkî değerlerin özünü bozmamış, iyiye kötü, kötüye iyi dememiştir.⁴² Machiavelli, siyasal düşünce tarihinde amaca ulaşmak için her araç meşrudur görüşü ile de ün kazanmıştır. "Ancak ahlâk açısından bir suçlama sayılabilecek olan bu görüşün siyasal açıdan bir gerçekliği dile getirdiğini nasıl yadsıyabiliriz? Onun ilgi alanı ise tümüyle siyasal alandır; bu alan içindeki kurallardır. O, devleti maddileştirmekte, siyaseti ahlâk ve hukuka bağlamak istememektedir. Siyasal olayları iyi ve kötü diye değerlendirmemekte, gerçekliklerinin var olup olmadığına bakmaktadır."⁴³

Ona göre yönetimlerin bu çeşitliliği insanlar arasında rastgele doğmuştur. Çünkü dünyanın başlangıcında, insanlar seyrek olduklarından bir süre hayvanlar gibi dağınık yaşamışlardır; sonraları sayıları arttıkça aralarında toplanmışlar ve böylece kendilerini daha iyi korumak amacıyla, içlerinde kim daha güçlü ve cesur ise ona baş eğmişler, onu baş yapmışlar ve onun sözünü dinlemişlerdir. Bundan şer ve kötülük anlayışından farklı olarak iyilik ve namus anlayışı doğmuştur.⁴⁴ Machiavelli siyasetin, diğer bir deyişle devlet uğraşlarının, kişi ve kilise ahlâkından ayrı bir mantığa dayandığını ve bu nedenle de siyasetin bağımsız bir uğraş olduğunu vurgulamıştır. Devleti kuramsal olarak laikleştirirken iktidar konusuna gerekli ağırlığı kazandırarak ön plana geçirmiştir. Machiavelli gözlemlerden

⁴⁰ Ernst von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Çev: Vural Okur, İm Yay., İstanbul, 1999, s. 368.

⁴¹ Şaylan, a.g.e., s. 16-17.

⁴² Machiavelli, *Hükümdar*, Çev: Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yay., Dördüncü Baskı, İstanbul, 1994, s. 9.

⁴³ A.g.e., s. 9.

⁴⁴ Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üstüne Konuşmalar, Çev: Pars Esin, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Seçilmiş Yazılar*, Derl. Mete Tunçay, Sevinç Matb., Ankara, 1969, s. 6.

genellemelere giderken olaylar arasındaki ilişkiler ve olayların nedenleri üzerinde durarak bir gözlemci gibi çalıştığından siyaset biliminin öncüleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁵

Jean Bodin'e (1530-1596) göre devlet "bir çok ailenin ve (bu ailelerin) ortak çıkarlarının egemen bir güçle, doğruluk üzere (yasa uyarınca) yönetilmesidir. Eskiler devleti, iyi ve mutlu bir şekilde yaşamak için bir araya gelmiş insanların toplumu olarak tanımlarlardı. Ancak bir betimleme olarak doğru sayılabilecek olan bu tanımlama, bir yandan gereğinden daha geniş, bir yandan da gereğinden dardır; şöyle ki bu üç temel nokta bu tanımda bulunmamaktadır: Aile, egemenlik ve bir devlette ortaklaşa olan şey."⁴⁶ Ona göre halk devleti, bütün yasalarda hiçbir ayrıcalık ve kişisel fark gözetilmeksizin eşitlik ve adalet bulunmasını isteyen ve toplum yasalarını doğa yasalarına indirgeyen en iyi devlet biçimidir. Çünkü doğanın zenginlikleri, mevkileri ve şerefleri herkese nasıl eşit ise, halk devleti de bütün insanları eşit kılmak amacına yönelmiştir; bu amaç da, ancak mallar, şerefler ve adalet, hiçbir ayrıcalık veya üstünlük tanımaksızın herkese eşit olarak dağıtıldığı takdirde gerçekleştirilebilir.⁴⁷

Bodin, herhangi bir insanın dini bir kanaati kabule zorlanmasının bizzat dine aykırı olduğunu belirtmekte, bu sebeple devlet nizamının kilise ve teolojiden ayrılmasını ve hükümler devletin dünyevileştirilmesini ileri sürmektedir.⁴⁸ O, iç harplerin kendisinde yarattığı derin anarşi korkusunun etkisiyle, kurtuluş yolunu, devlete mutlak bir iktidar tanımakta bulmaktadır; öyle ki nazarında devlet, 'ölümsüz Tanrı'dan sonra, her şeyimizi kendisine borçlu bulunduğumuz varlıktır.⁴⁹ Bodin'e göre "anarşiye düşmek istemeyen her devlet, tüm egemenliği tek bir krala, tek bir kurula bırakmak zorundadır. Egemenlik bölündü mü anarşi çıkar. Bu nedenle iki seçenektan birini seçmek zorundasınız; ya mutlak egemenlik ya da anarşi. Egemenliği hem bölmek hem de düzeni sağlamak olanaksızdır. Bu düşünceyi geliştirirken kafasında, yakın örnek olarak, Fransız din savaşlarının yol açtığı kargaşa vardır."⁵⁰ Onun bu görüşü anarşist düşünürlerin tam tersi yöndedir. Anarşistler, insanın tam bağımsızlığı ve kendisini gerçekleştirme için devletin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılarken, Bodin insanın anarşiden kurtulması için devlete tam itaatini öne sürmektedir.

Thomas Hobbes (1588-1679) ve benzeri düşünürler siyasi yükümlülüğün, yani bireyin devlete itaat etmek ve saygı göstermekle

⁴⁵ Çam, a.g.e., s. 51.

⁴⁶ J. Bodin, *Devlet Üstüne Altı Kitap*, Çev: Özer Ozankaya, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2*, Derl. Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2*, Seçilmiş Yazılar, Sevinç Matb., Ankara, 1969, s. 93-94.

⁴⁷ A.g.e., s. 109.

⁴⁸ Yavuz Abadan, *Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları*, Ajans-Türk Matb., 1959, Ankara, s. 178.

⁴⁹ Zabunoğlu, a.g.e., s. 44.

⁵⁰ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Kısaltılmış Bask., Ankara, 2004, s. 314-315.

yükümlü olmasının gerekçelerini incelemiş ve devletin, tabiat halinin güvensizliğinden, düzensizliğinden ve vahşetinden kendilerini ancak egemen bir gücü tesis ederek kurtarabileceklerini kabul eden bireylerin gönüllü bir fikir birliğinin veya bir sosyal sözleşmenin sonucu olarak doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre devlet olmadığında, bireyler birbirlerini istismar edebilir, sömürebilir ve köleleştirebilirler; oysa devletle düzen ve medeni bir varoluş teminat altına alınmakta ve özgürlük korunmaktadır.⁵¹ Hobbes'a göre insanlar doğuştan eşittir. Doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır.⁵² Ancak eşitlikten güvensizlik doğar. Bu yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. Bu mücadele sonunda güvensizlik bu güvensizlikten de savaş doğar. Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar olabildiği kadar çok insanı hakimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur. İnsanın kendi varlığını korumak için başka insanlar üzerindeki egemenliğini bu şekilde arttırması gerekli olduğundan, buna da cevaz verilmelidir. Hepsini korkutmaya yeterli bir güç olmadığı vakit, insanlar arkadaşlıktan zevk almazlar, tersine bir hayli üzüntü duyarlar.⁵³ İnsan doğasında üç temel kavga nedeni bulunmaktadır: Rekabet, güvensizlik, şan ve şeref. Bu nedenle devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş içindedir. İnsanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır.⁵⁴

Ona göre "devletin amacı bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek, yani insanları korku içinde tutacak ve onları ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye ve doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır."⁵⁵ Bu ifadelerden şu anlaşılmaktadır ki, devlete karşı gelmek, toplum düzenini yok eder ne kilise, ne birey, ne de başka bir güç devlete karşı gelmelidir. Ülkede sürekli bir barışın oluşturulması, herkesin mutluluğa ermesi, doğrudan doğruya güçlü bir devlet otoritesinin kurulmasıyla

⁵¹ Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev: Bekir Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yay., Ankara, 2006, s. 128-129.

⁵² Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1995, s. 92.

⁵³ A.g.e., s. 93.

⁵⁴ A.g.e., s. 94.

⁵⁵ A.g.e., s. 127.

mümkündür. Hobbes'un görüşleri barış ve düzenin sağlanması uğruna özgürlüklerin devlete ve dolayısıyla yöneticilere verilmesi amacını taşımaktadır. Bireycidir, çünkü bireyin çıkarı uğruna, despotik yönetimi benimsemektedir. Bireyin tam anlamıyla gelişmesi otoriter bir devlet yönetimine bağlıdır. Hobbes'un *Leviathan* adlı yapıtı ile siyaset alanında yaptığı katkılar şu şekilde belirtilmektedir: "Siyaset olgusunu bilimsel olarak açıklamaya çalışan ve bilimsel temeli psikoloji olan ilk girişim sayılabilir. İkinci önemli katkı, devletin insanlar tarafından oluşturulan yapay bir şey olduğu hemen hemen ilk defa sistematik olarak Hobbes tarafından belirtilmiştir. Üçüncü katkı ise, otoriter bir devlet anlayışının savunulmasına rağmen, devlete karşı vazgeçilmez, temel bir insan hakkından (yaşama hakkından) söz edilmesidir."⁵⁶

Charles-Louis' de Secondat Montesquieu (1685-1755) ise fiziksel varlık olarak insanın, bütün öteki nesnelere gibi, değişmeyen kanunlarla yönetildiğini, zeki varlık olarak da Tanrı'nın koyduğu kanunları durmadan bozduğunu, kendi koyduğu kanunları da durmadan değiştirdiğini, insanın kendisini yönetmesi gerektiğini ancak onun da bütün sınırlı zekalar gibi bilgisizliğe ve yanlış düşüneceğini söylemekte ve Tanrı'nın din kanunlarıyla kendini yaratanı unutan insanı unutmamaya çağırdığını, filozofların ortaya koydukları ahlak kanunlarıyla insanın kendini unutmamaya çağırdığını ve toplumda yaşamak için yaratılmış insanın, başkalarını unutabileceğini, kanun koyucuların da ortaya attıkları siyasi ve medeni kanunlarla ona ödevlerini hatırlattıkların belirtmektedir.⁵⁷ Ona göre insanlar toplum halinde yaşamaya başlar başlamaz zayıflık duygularını yitirirler; aralarındaki eşitlik yok olur, savaş hali başlar. Her özel toplum da kendi kuvvetinin farkına varır bu da milletler arasında savaş durumu meydana getirir. Bu iki çeşit savaş durumu, insanlar arasında kanunların yerleşmesine sebep olur. Böylelikle hem insanlar arası hem de topluluklar arası kanunlar ortaya çıkar yani hem medeni hukuk hem de devletler hukuku ortaya çıkar.⁵⁸ Bu açıklamalar Montesquieu'nun insanın her an doğru yoldan çıkacak bir yapısı olduğuna ve onun kurallar veya kanunlarla kontrol altına alınması gerektiğine inandığını göstermektedir.

Montesquieu devleti bir yapı, bir bütün olarak ele almakta ve devletin gerçek bir bütün olduğunu; tüm kurumlarının, işleyiş kurallarının, geleneklerinin aslında devletin içsel birliğinin sonucu ve ifadesi olduğu varsayımını ileri sürmektedir.⁵⁹ O, her devlette yasama, yürütme ve yargı yetkisinden oluşan üç çeşit yetki olduğunu söyleyerek bu yetkilerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: "Birincisinde hükümdar ya da bu işe memur edilmiş kimse bir süre için ya da her zaman için yürürlüğe girecek

⁵⁶ Şaylan, a.g.e., s. 30-31.

⁵⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu I*, Çev:Fehmi Baldaş, Kuram Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 51-52.

⁵⁸ A.g.e., s. 54.

⁵⁹ Çam, a.g.e., s. 81.

kanunları yapar; eskiden yapılmış olanları düzeltir ya da yürürlükten kaldırır. İkincisinde barışı sağlar ya da savaş açar; ülkesinde güvenliği sağlar, istilaları önler. Üçüncüsünde suçları cezalandırır ya da kişiler arasındaki anlaşmazlıkları yargılar.⁶⁰ Şaylan'ın belirttiğine göre Montesquieu'da Kuvvetler ayrımı adı verilen bu ilke ile hem merkezi devlet yönetimi devam edecek hem de özgürlükler korunabilecektir. Böylece O, ilk kez ayrıntılı biçimde kuvvetler ayrımı düşüncesini oluşturmuştur.⁶¹

Öncekilerde olduğu gibi Montesquieu'ya göre de üç çeşit hükümet şekli bulunmaktadır⁶²: “Cumhuriyet, Saltanat, istibdat. Cumhuriyet’le idare, milletin tümünün birden ya da milletin bir parçasının idareyi elinde bulundurmasıdır; saltanat’la idare, bir kişinin, ama sabit ve yerleşmiş kanunlarla idaresidir. İstibdat’la idare ise, bir kişinin hiçbir kanun ve kurala bağlı olmadan kendi istek ve heveslerine göre idaresidir”. Bütün düşünce tarihine bakıldığında görülmektedir ki hemen hemen siyaset düşünürlerinin tamamı devlet yönetim biçimlerini üç çeşit olarak ele almaktadır. Bu yönetim şekillerini kabul ediş veya eleştirmelerinde ise farklılıklar bulunmaktadır

Sözleşme üzerine yaptığı vurgu ile ön plana çıkan J. J. Rousseau'ya (1712-1778) göre tüm toplulukların en eskisi ve tek doğal olanı, aile topluluğudur. Bu toplulukta çocuklar, ancak korunmaya gereksinim duydukları sürece babalarına bağlı kalır; korunma gereksinimi ortadan kalkar kalkmaz bu bağda çözülür. Çocuklar babanın isteklerine uyma, baba çocuklarına bakma yükümlülüğünden kurtulunca hep birlikte bağımsızlıklarına dönerler. Birlikte kalmayı sürdürürlerse bu, artık doğal değil isteğe bağlıdır ve ailenin kendisi de ancak anlaşmayla varlığını sürdürür. Bu ortak özgürlük, insan doğasının sonucudur.⁶³ Ona göre aile, siyasal toplulukların ilk örneğini oluşturmaktadır. Baba imgesi, başkanı; çocuklar, halkı simgeler ve tümü eşit ve özgür doğmuş olduklarından, özgürlüklerinden ancak kendi çıkarları gerektirdiği için vazgeçerler. Aralarındaki tek fark gösterdikleri özenin tüm karşılığını baba sevgi, başkan egemen olma keyfinden bulmaktadır.⁶⁴ Bu açıklamalara göre Rousseau'da Aristoteles gibi ailenin, siyasal toplulukların ilk örneğini oluşturduğunu, baba imgesinin, başkanı; çocukların ise, halkı simgelediğini belirtmektedir.

Rousseau'ya göre insan özgür doğar, oysa her yanda zincire vurulmuş durumdadır. Kendilerini başkalarının efendisi sananlar bile onlardan daha az köle değil. Bir halk eğer boyun eğmek zorundaysa ve boyun eğiyorsa iyi ediyordur; fakat boyunduruğunu silkip atabilecek duruma gelir gelmez silkip atarsa daha da iyi eder çünkü özgürlüğünü elinden alan, bunu hangi hakka dayanarak yapmışsa aynı hakka dayanarak onu geri almaya hakkı vardır ya

⁶⁰ Montesquieu, a.g.e., s. 234.

⁶¹ Şaylan, a.g.e., s. 33.

⁶² Montesquieu, a.g.e., s. 57.

⁶³ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Alpagut Erenulu, Öteki Yay., Ankara, 1996, s. 31.

⁶⁴ A.g.e., s. 31.

da özgürlüğünün elinden alınması bir haksızlıktır. Fakat toplumsal düzen, tüm öteki hakların temelini oluşturan kutsal bir haktır. Ne var ki bu hak, kesinlikle doğadan gelme bir hak değildir; dolayısıyla da anlaşmalara dayanır.”⁶⁵ Bu izahlara göre insanlar hür doğar, fakat her tarafta zincirler altındadır, yani insanın kendi tasarruf hakkı bulunmaktadır, yani hürriyet mutlak değişmez ve feragat edilemez bir haktır. Ancak toplumsal sözleşmeyle bu toplumsal düzen sağlanmaktadır. Ona göre insanların kendilerini korumak için oluşturacakları “güçler toplamı, ancak birçok kişinin katılımıyla elde edilebilir; fakat her bireyin gücü ve özgürlüğü kendini korumada başlıca araçlar olduğuna göre, kendine zarar vermeden ve nefesine karşı borçlu olduğu özeni ihmal etmeden nasıl olur da bunları yükümlülük altına sokar? Bu katılımcıların her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacak bir katılım biçiminin bulunması ve bu ortaklıkta her bireyin tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalması. Toplum sözleşmesinin çözüm getirdiği ana sorun da budur işte.”⁶⁶

Rousseau Toplumsal Sözleşme düşüncesini şu şekilde özetlemektedir: “Her birimiz kendimizi ve tüm erkimizi, hep birlikte genel istencin yüce yönetimine veriyor ve gövde olarak her örgeni bütünü bölünmez bir parçası kabul ediyoruz. Bu birlik anlaşması yapıldığı anda birliğe katılan bireylerin kişisel varlıkları ortadan kalkar ve onun yerine, sözleşmenin yapıldığı toplantıdaki oy sayısı denli üyesi olan, tüzel ve ortaklaşa bir bütün ortaya çıkar; ve bu bütün ortak ben’ini, yaşamını ve istencini söz konusu bağittan alır. Tüm öteki kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye, eskiden Site denirdi, şimdi ise cumhuriyet ya da siyasal bütün deniyor. Bu bütünü üyeleri ona, edilgen olduğu zaman devlet, etkin olduğu zaman egemen varlık, benzeri devletlerle kıyaslarken de egemen güç diyorlar. Üyelere gelince hep birlikte halk; egemen yetkeye katılanlar olarak teker teker, yurttaş ve devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da uyruk adını alırlar.”⁶⁷

Rousseau, iyi bir devletin yapısı için sınırlar bulunduğunu ve iyi yönetilebilmesi için fazla büyük, ayakta kalabilmesi için fazla küçük olmaması gerektiğini⁶⁸ söylemekte ve devletin, kendini sağlamlaştırmak, er geç uğrayacağı sarsıntılara göğüs germek ve ayakta kalmak için harcayacağı çabalara katlanabilmek için sağlam bir temel oluşturmak zorunda olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ O, devletin iyi yönetilebilmesi için sınırları belirledikten sonra yönetim şekillerini “egemen varlık, yönetim işini tüm halka ya da halkın büyük bir bölümüne bırakabilir; öyle ki, yönetici yurttaşların sayısı,

⁶⁵ A.g.e., s. 29.

⁶⁶ A.g.e., s. 45.

⁶⁷ A.g.e., s. 46-47-48.

⁶⁸ A.g.e., s. 89.

⁶⁹ A.g.e., s. 90.

sıradan yurttaşlardan fazladır. Bu yönetim biçimine demokrasi egemen varlık, yönetim işini az sayıda insanın eline tutuşturur; öyle ki sıradan yurttaşların sayısı, yönetici yurttaşlardan fazladır. Bu yönetim biçimine aristokrazi, egemen varlık tüm yönetimi tek bir yöneticinin ellerine verir ve tüm öteki görevliler, yetkilerini ondan alırlar. Bu yönetim biçimine monarşi ya da krallık yönetimi⁷⁰ diye üçe ayırmaktadır. Rousseau'nun bütün açıklamaları göz önüne alındığında Toplum Sözleşmesiyle, bireye, toplum öncesinin güvencesiz ve temelsiz hakları yerine, mülkiyet, özgürlük ve eşitlik gibi daha sağlam daha iyi haklar sağlanmaktadır. İnsanın bu haklarını özgürce ve huzur içinde gerçekleştirebilmesi için toplum düzeninin sağlanması da zorunludur, bu da sözleşmelerle mümkün görünmektedir. İnsan toplum sözleşmesiyle sınırsız doğal özgürlüğünü yitirmekte, ancak onun yerine medeni özgürlüğünü kazanmaktadır. Kişi toplum haline geçişte, kendi kimliğini oluşturan manevi özgürlüğü kazanmaktadır.

George Wilhelm F. Hegel'e (1770-1831) göre ise devlet; bireyin – birey geneli bilip istediği ve ona inandığı ölçüde- kendisinde özgürlüğüne sahip olduğu ve onun tadını çıkarttığı gerçekliktir. Devlette özgürlük nesneleşir ve olumlu olarak gerçekleşir. Devlet, herkesin yaşamına kısıtlamalar getiren, insan toplaşması da değildir. Eğer öznelerden her birinin kendi özgürlüğünü, herkese küçük bir özgürlük alanı bırakan genel bir sınırlama ve kısıtlamayla kazandığı sanılırsa, özgürlük yalnızca olumsuz biçimde düşünülmüş olur; tersine hak, törellik, devlet yalnız bunlardır olumlu anlamda özgürlük. Özgürlük yalnız bunlarla özgürlük olur. Tek kişinin keyfe kalmış davranışları özgürlük değildir.⁷¹ Kısıtlanan özgürlük, tek tek, gereksinmelerle ilgili olan, canının istediği gibi davranma özgürlüğüdür.⁷² Hegel'e göre ruh, sübjektif, objektif ve mutlak olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Objektif ruh ise soyut hak, ahlaklılık ve sosyal ahlaktan oluşmaktadır.⁷³ Bu üç aşamanın sonuncusu olan soyut ahlak ya da objektif ahlak ise aile, sivil toplum ve devletten oluşmaktadır.⁷⁴ Devlet, aile ve sivil toplumdan sonra sosyal ahlakın üçüncü ve son kısmını oluşturmaktadır.

Hegel'in düşüncesinde devlet, yalnızca bireylerin iyiliğini değil, fakat uğrunda özel çıkarları feda etmekten çekinmediği İde'nin gerçekleşmesine çalışmasıyla, sivil toplumdan ayrılmaktadır.⁷⁵ Ona göre devlet objektif ahlak idesinin fiil halindeki realitesidir ve kendi kendine açıkça görünen, kendi kendini bilen ve düşünen ve bildiği için yapan cevheresel irade olarak ahlâkî espri'dir(ruh). Devlet; örf ve adetlerde dolaysız olarak; bireyin kendilik bilincinde, bilgisinde ve faaliyetinde dolaylı olarak mevcuttur. Buna karşılık,

⁷⁰ A.g.e., s. 113.

⁷¹ G. F. W., Hegel, *Tarihte Akıl*, Çev: Önay Sözer, Kabcacı Yay., İstanbul, 1995, s. 110.

⁷² A.g.e., s. 111.

⁷³ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2003, s. 241.

⁷⁴ G. F. W. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1991, s. 58.

⁷⁵ Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev: H. Vehbi Eralp, Sosyal Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1993, s. 358.

birey de devlette, kendi öz mahiyetine, gayesine ve faaliyetinin bir ürününe bağlanır gibi bağlanarak, onda kendi cevhersel özgürlüğünü bulur.⁷⁶ Hegel devleti, ahlaki ide, mutlak doğru ve nihai amacın gerçekleşmesi olarak belirlemekte, İde'nin devlet aracılığıyla objektif ruh alanında en yüksek gelişim düzeyine ulaşacağını ifade etmektedir.⁷⁷ O, devletin objektif ruh olduğu için, bireyin kendisinin, ancak onun bir üyesi olduğu takdirde objektifliğe, hakiki bireyliğe ve ahlaklılığa sahip olacağını belirtmektedir. Ona göre birlik içinde olma, başlı başına, bireyin hakiki muhtevası ve hakiki gayesidir; kolektif bir hayat sürmek birey için bir kaderdir.⁷⁸ Hegel'e göre devlet olarak millet, cevhersel rasyonelliği ve dolaysız realitesi içinde ruh'tur ve o, yeryüzünde mutlak kudrettir.⁷⁹ Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki Hegel, insanın bütün değerlerini ve gücünü veren devlettir. Devlet ahlâkî gücün temsilcisi ve insanın ahlâkî amacının şekillenmesi olmaktadır. Onun için insanın en yüksek ödevinin devlete ve kanunlarına uymak olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre ancak bu şekilde insan en ahlâklı kişi olmaktadır. Hegel'in sisteminde kişinin yaptığı eylem ne kadar çok toplum ve devlet için yapılırsa ancak o zaman ahlâkî bir fiil olabilmektedir. Ona göre devlet araç olmaktan çok amaç olmaktadır. Bu nedenle de bireyden kendi üstün amacı için fedakarlık isteyebilmekte, kişinin özgürlüğünü ikinci plana atmaktadır.

Karl Marx (1818-1883) devletin doğuşunda temel faktörün sınıf mücadelesi olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre, her toplumda diğer sınıfları kontrol altında tutan bin yönetici sınıf bulunmaktadır. Bunların meşruiyet anlayışı, çalışan sınıfların ihtilal yoluyla toplumlara mutlak hakimiyeti temin etmelerinden ibarettir.⁸⁰ Marx'a göre günümüze kadar bütün toplumların tarihi bir sınıf savaşları tarihidir. Hür insan ve köle, yani ezenler ve ezilenler sürekli bir zıtlık içinde, bazen açık, bazen gizli olarak, aralıksız bir savaş sürdürmüşlerdir. Öyle bir savaş ki, her seferinde, ya toplumun bir devrimle baştan başa değişmesiyle, ya da savaşan sınıfların birlikté mahvıyla sona ermektedir.⁸¹ Marx'ın bu sözlerinden devletin, toplumun sınıflara bölünmesi ve çatışmasından doğduğu ortaya çıkmaktadır. Burada hür insan-köle, usta-çırak, senyörle-serf yani sömürenle sömürülen arasında sürekli bir çatışma, savaş hali bulunmaktadır. Bu sınıflara ayrılma sonucunda aralarındaki anlaşmazlıkları, haksızlıkları giderecek devlet ihtiyacı doğmuştur. Daha sonra bu devlet baskı aracı olmuştur. Ona göre modern hükümet, burjuva sınıfının müşterek işlerini yöneten bir heyetten başka bir şey değildir. Burjuvazinin, iktidarı ele geçirdiği her yerde feodal,

⁷⁶ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, s. 199.

⁷⁷ Güriz, a.g.e., s. 246.

⁷⁸ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, s. 200.

⁷⁹ A.g.e., s. 262.

⁸⁰ Bolay, a.g.e., s. 87.

⁸¹ Karl Marx- Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998, s. 44.

patriyarkal ve şairane ilişkileri ayaklar altına aldı. İnsanı ‘tabii üstlerine’ bağlayan çeşitli karmaşık bağları merhametsizce kopardı ve insanla insan arasında çırılçıplak şahsi menfaatten, taş gibi hissiz ‘peşin para hesabı’ndan başak bir şey bırakmadı.⁸²

Marx’a göre “insan doğal olarak gelişen toplum içerisinde kaldığı sürece, yani özel ve ortak çıkarlar arasında bir uçurum çıktığı sürece, dolayısıyla faaliyet isteğe bağlı olarak değil de doğal olarak bölündüğü sürece, insanın kendi amacı kendisine karşı çıkan yabancı bir güç haline gelir ve insanın onu kontrol etmesi gerekirken o insanı köleleştirir. Çünkü işbölümü ortaya çıkar çıkmaz her insan kendisine zorla yüklenen ve ondan kaçamayacağı özel ve başkalarını dışarıda bırakan bir faaliyet alanına sahip olur. Fakat komünist toplumda bu böyle değildir.”⁸³ Ona göre insanlar arasındaki eşitsizliği oluşturan unsurlar ortadan kaldırıldığında işçi sınıfı iktidarı ele geçirdikten ve üretim araçları toplumun eline geçtikten sonra baskı aracı olan devlet ortadan kalkacak her şeyin herkesin olduğu dönem ortaya çıkacaktır. Ancak bu sürecin nasıl ve hangi kurallar içerisinde olacağı Marx’ın görüşlerinde kapalı kalmıştır. Devrim sonrası nasıl bir yönetim şekli olacaktır bu konuda bir açıklama yapılmamaktadır.

Bu verilen örnekler daha da çoğaltılabilir farklı filozofların devlet ile ilgili düşünceleri ortaya konabilir. Ancak bu sadece örnekleri çoğaltmak anlamına gelecektir. Genellikle devlet kavramı ile ilgili düşünceler bu verdiğimiz düşünürlerin etrafında gelişmekte bazı benzerlik veya farklılıklar göstermektedir. Bu devlet tanımlamalarından da anlaşılmaktadır ki devlet anlayışları bazı faktörlere göre şekillenmektedir. Bu faktörlerin başında insana bakış açısı önemli yer tutmaktadır. Genellikle ya insan esas alınarak devlet buna göre şekillendirilmekte ya da devlet esas alınarak insanlar buna göre şekillendirilmektedir.

Ayrıca devlet şekillerinin oluşumunda toplumların, ideolojilerin, coğrafyanın ve düşünce geleneğinin büyük etkisi bulunmaktadır. Ancak genelde tanımlamalar iki ana çizgide toplanmaktadır. Bu görüşlerden birine göre devlet insan için gerekli bir kurumdur ve insanın mutluluğu, huzuru ve ihtiyaçlarının karşılanması için gereklidir. Diğer bir görüş ise devlet insanın mutsuzluğunun, huzursuzluğunun kaynağı olarak algılanmakta ve ortadan kaldırılması gerektiği savunulmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olduğu konusunda hemen hemen bütün düşünürler birleşmektedir. Bu nedenle devlet üzerine yapılan farklı tanımlama ve uygulamaların, insanın toplum içinde en iyi yaşama şeklinin nasıl olması gerektiğinin bir arayışı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu sistemler toplumlar tarafından uygulamaya konuldukça en iyi şeklin hangisi olduğu ortaya çıkacaktır.

⁸² A.g.e., s. 47.

⁸³ Karl Marx- F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev. Hamdullah Erbil, Melsa Yay., İstanbul, 1990, s. 40.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Yavuz, *Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları*, Ajans-Türk Matb., 1959, Ankara
- AUGUSTİNUS, *İtirafılar*, Çev: Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999
- AĞAOĞULLARI, Mehmet -Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitapevi, Ankara, 1991
- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay. 3. Baskı, Ankara, 1984
- ARİSTOTELES, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1993
-, *Nikomakhos'a Etik*, Çev: saffet Babür, Kebikeç Yay., Ankara, 2005
- VON ASTER, Ernst, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Çev: Vural Okur, İm Yay., İstanbul, 1999
- BODİN, Jean, *Devlet Üstüne Altı Kitap*, Çev: Özer Ozankaya, Derl: Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Seçilmiş Yazılar*, Sevinç Matb., Ankara, 1969
- BOLAY, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6.Baskı, Ankara, 1996
- CİCERO, Marcus Tullius, *Devlet Hakkında*, Çev: Nermin Abadan, *Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları*, Derl: Yavuz Abadan, Ajans-Türk Matb., Ankara, 1959
-, *Devlet I*, Çev: Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1, Seçilmiş Yazılar*, Edit: Mete Tunçay, Sevinç Matb., Ankara, 1969
- ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yay., 9. Baskı, İstanbul, 2005
- DAVER, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, Dördüncü Baskı, Ankara, 1976
- EBENSTEİN, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev: İsmet Özel, 2. Baskı, Şule Yay., İstanbul., 2001
- GÜRİZ, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2003
- HEGEL, G. F. W., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1991
-, *Tarihte Akıl*, Çev. Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 1995
- HEYWOOD, Andrew, *Siyaset*, Çev: Bekir Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yay., Ankara, 2006
- HOBBS, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1995
- İŞÇİ, Metin, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 2004
- KAPANİ, Münici, *Politika Bilimine Giriş*, Sevinç Matb., İkinci Baskı, Ankara., 1978
- LİPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev:Tuncer Karamustafaoğlu, Sevinç Matb., Ankara, 1973

- MACHIAVELLİ, *Hükümdar*, Çev: Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yay., Dördüncü Baskı, İstanbul, 1994
-, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üstüne Konuşmalar, Çev: Pars Esin, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Seçilmiş Yazılar*, Derl. Mete Tunçay, Sevinç Matb., Ankara, 1969
- MONTESQUIEU, *Kanunların Ruhu I*, Çev: Fehmi Baldaş, Kuram Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998
- MARX, Karl - F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev. Hamdullah Erbil, Melsa Yay., İstanbul, 1990
- MARX, Karl - Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998
- OKANDAN, Recai G., *Devletin Menşei*, Kenan Matb., İstanbul, 1945
- PLATON, *Devlet*, Çev: Sabahattin Eyupoğlu-M. Ali Cimcoz, T. İş Bankası Yay., İstanbul, 1999
-, *Yasalar I*, Çev: Candan Şentuna-Saffet Babür, Ara Yay., 1988
- ROUSSEAU, J. J., *Toplum Sözleşmesi*, Çev:Alpagut Erenulu, Öteki Yay., Ankara, 1996
- SABİNE, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, Çev: Harun Rızatepe, Sevinç Matb., Ankara, 1969
- ŞAYLAN, Gencay, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Sevinç Matb., Ankara, 1981
- ŞENEL, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Kısaltılmış Baskı, Ankara, 2004
- TUNÇAY, Mete, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I, Seçilmiş Yazılar*, Sevinç Matb., Ankara, 1969
- TURÂN, Halil, "Tekhne, Bilim, Felsefe ve Siyaset", *Felsefe Dünyası*, Sayı:18, Türk Felsefe Der. Yay., Ankara, 1995
- YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitapevi., 4. Baskı, Ankara, 2004
- ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, Ajans-Türk Matb., Ankara, 1963
- WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev: H. Vehbi Eralp, Sosyal Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1993